

УДК 351:631

*Д. А. Міщенко,
доктор наук з державного управління, професор, професор кафедри фінансів,
Університет митної справи та фінансів*

ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ РИНКУ ОРГАНІЧНОЇ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ПРОДУКЦІЇ В УКРАЇНІ: СУЧАСНІ РЕАЛІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

*D. A. Mishchenko
Doctor of Sciences in Public Administration, Professor, Professor of the Department of Finance,
University of Customs and Finance*

STATE REGULATION OF THE ORGANIC AGRICULTURAL MARKET IN UKRAINE: CURRENT REALITIES AND DEVELOPMENT PROSPECTS

У статті розглянуто основні перешкоди на шляху розвитку вітчизняного органічного сільськогосподарського виробництва, проаналізовано основні фактори здійснення органічного виробництва сільськогосподарської продукції, проаналізовано основні показники обсягу світового та вітчизняного ринків органічної продукції, вивчено обов'язкові умови здійснення виробництва органічної сільськогосподарської продукції, виділено основні напрями розвитку виробництва органічної сільськогосподарської продукції, які притаманні різним країнам, виділено заходи, які мають здійснити органи державної влади щодо сприяння та регулювання діяльності суб'єктів господарювання у сфері виробництва органічної продукції, на основі вивчення досвіду розвинених країн зазначено, що державне регулювання ринку органічної сільськогосподарської продукції має передбачати підтримку органічних виробників, перевірку якості їх продукції на всіх стадіях руху товару, розробку нормативно-правових актів, щодо виробництва і реалізації органічної продукції, підтримку наукових досліджень в даній сфері, надання інформаційної підтримки виробникам та споживачам, регулювання експорту та імпорту; запропоновано заходи, які мають бути здійснені органами державної влади з метою сприяння розвитку ринку органічної сільськогосподарської продукції.

The article considers the main obstacles to the development of domestic organic agricultural production, analyzes the main factors of the organic production of agricultural products, analyzes the main indicators of the volume of world and domestic markets for organic products, examines the mandatory conditions for the production of organic agricultural products, identifies the main trends in the production of organic agricultural products that are inherent in different countries, you The measures to be taken by public authorities to promote and regulate the activities of business entities in the field of production of organic products, based on the experience of developed countries, states that the state regulation of the organic agricultural market should provide support for organic producers, checking the quality of their products on all stages of the movement of goods, the development of regulatory acts on the production and sale of organic products, support for scientific research in this field, on provision of information support to producers and consumers, export and import regulation; proposed measures to be

implemented by state authorities in order to promote the development of the market for organic agricultural products.

Ключові слова: *органічна сільськогосподарська продукція; ринок; розвиток; державне регулювання; підтримка.*

Keywords: *organic farming; market; development; state regulation; support.*

Вступ

Вже більше двадцяти років світовий ринок органічної сільськогосподарської продукції динамічно розвивається, а органічні продукти харчування стають реальною альтернативою споживанню традиційних продуктів. В сучасній українській економіці сільське господарство, продовольчий сектор відіграють надзвичайно важливу роль. Високий рівень попиту на органічну продукцію, який спостерігається у Європейському Союзі відкриває перед українськими сільськогосподарськими товаровиробниками додаткові можливості для експорту. Незважаючи на наявність численних проблем та перешкод на шляху розвитку українського ринку органічної сільськогосподарської продукції, він є перспективним для підтримки економічного зростання в нашій країні та забезпечення українців високоякісними та корисними продуктами харчування. Враховуючи те, що попит на органічну продукцію зростає в усьому світі українські товаровиробники мають реальні перспективи подальшого зміцнення експортного потенціалу в цій сфері, посилення міжнародних економічних зв'язків, зростання доходів та залучення новітніх технологій, які сприяють збереженню та покращенню природного середовища [8].

В сучасних ринкових умовах виробництво сільськогосподарської продукції, її рух до споживача є предметами державного регулювання, воно здійснюється з метою організації та впорядкування діяльності суб'єктів господарювання, дотримання чинного законодавства, захисту прав споживачів та державних інтересів.

Важливим аспектом зазначених процесів є державне регулювання ринку органічної сільськогосподарської продукції, адже воно потребує узгодження економічної політики держави, екологічної стратегії розвитку та відповідної нормативно-правової бази. Розв'язання наявних проблем у цій сфері вимагає розробки та чіткої реалізації державної політики у сфері державного регулювання розвитку ринку органічної сільськогосподарської продукції, підтримки та сприяння освоєння сільськогосподарськими товаровиробниками виробництва органічної продукції, а також реалізації низки заходів, які б спонукали суб'єктів господарювання до раціонального землекористування.

Постановка завдання

Метою статті є дослідження особливостей державного регулювання ринку органічної сільськогосподарської продукції в Україні, визначення заходів, які мають бути здійснені органами державної влади з метою сприяння розвитку ринку органічної сільськогосподарської продукції в Україні.

Результати

Попит на продовольчу продукцію органічного походження зростає у всьому світі, Україна теж не залишається осторонь відповідних тенденцій. Зрозуміло, що переважна частка споживачів органічної продукції зосереджена, головним чином, в економічно розвинених країнах, це пояснюється вищим рівнем цін у порівнянні з продовольчими товарами виготовленими без дотримання вимог, що висуваються до органічної продукції (зважаючи на вищу собівартість її виробництва та переробки), а також необхідністю урахування у виробничих витратах таких факторів як охорона навколишнього середовища, поліпшення умов утримання тварин, збереження родючості ґрунтів і вживання заходів щодо розвитку сільських територій.

За оцінками Міжнародної асоціації рухів екологічного сільського господарства (IFOAM), поточний обсяг світового споживчого ринку органічної продукції становить 60 млрд. євро, що у 5 разів вище у співставленні з 1999 роком. Найбільшим ринком збуту органічної продукції є США, де реалізовується такої продукції майже на 26 млрд. євро (43% від світової ємності ринку). Друге місце посідає ЄС з обсягом реалізації 24 млрд. євро на рік (40%), третє – Китай (3,7 млрд. євро, або 6%).

За розрахунками фахівців, у середньому кожен мешканець планети витрачає на органічну продукцію близько 8 євро на рік. При цьому, найбільше на органічну продукцію витрачають жителі Швейцарії – 221 євро на рік, Люксембургу – 164 євро, Данії – 162 євро.

За оцінками Продовольчої та сільськогосподарської організації ООН (FAO) у перспективі попит на органічну продукцію у світі зростатиме у міру розвитку економіки країн, підвищення рівня освіти та доходів населення [8]. Однак, ціла низка проблемних питань потребує найскорішого вирішення. Серед найбільш значущих проблем, які стримують розвиток вітчизняного органічного сільськогосподарського виробництва можна виділити незавершеність законодавчої та нормативно-правової бази, яка чітко окреслила б державну політику в цій сфері, переважання експорту та недостатню розвиненість внутрішнього ринку на сертифіковані органічні продукти, обмеженість номенклатури товарів (це переважно зернові та олійні

культури), а також те, що оптова і роздрібна торгівля сертифікованими продуктами перебуває в зародковому стані, непоінформованість споживачів про переваги органічних продуктів, недостатню кількість торгових мереж, де вони продаються, брак інвестицій в органічне виробництво, бідний споживчий кошик цієї продукції. Розв'язання зазначених проблем створить умови для подальшого розвитку органічного сільськогосподарського виробництва, від якого значною мірою залежать продовольча безпека і здоров'я нації.

За інформацією Федерації органічного руху України, сучасний внутрішній споживчий ринок органічних продуктів в Україні почав розвиватись з початку 2000-х років, склавши: у 2005 році - 200 тис. євро, у 2006 - 400 тис. євро, у 2007 - 500 тис. євро, у 2008 - 600 тис. євро, у 2009 - 1,2 млн. євро, у 2010 - 2,4 млн. євро, у 2011 - 5,1 млн. євро, у 2012 - 7,9 млн. євро, у 2013 р. - 12,2 млн. євро, у 2014 р. - 14,5 млн. євро., у 2015 р. - 17,5 млн. євро, у 2016 - 21,2 млн. євро, а у 2017 р. зріс вже до 29,4 млн. євро.

У той же час, загальна сума експорту органічної продукції з України в 2017 р. перевищила 65 млн. євро. Українські органічні продукти (зерно, бобові, олійні, ягоди, масло, крупи, молочні продукти та ін.) експортуються в країни Євросоюзу, США, Канаду, Швейцарію, ОАЕ, Нову Зеландію, Японію та ін. [6].

У процесі здійснення органічного виробництва сільськогосподарської продукції можна виділити ряд факторів: економічні – проявляються у згоді споживачів сплачувати більшу ціну за продукцію органічного виробництва, зниженні вартості матеріальних ресурсів (агрохімікатів та паливно-мастильних матеріалів) від 30 до 97% [2]. Водночас цей напрям потребує значних інвестицій у виробництво, також зростає собівартість продукції через зниження урожайності у період переходу до органічного виробництва та у випадку невисокого рівня родючості ґрунтів, природної продуктивності тварин і насадження; соціальні – обумовлені потребою залучення додаткових обсягів ручної праці, що відкриває можливості для дрібних сільськогосподарських товаровиробників здійснення діяльності у сфері органічного виробництва. Наприклад, у Франції, де 4,5% ферм та 3,6% сільськогосподарських земель є органічними, в органічних фермах зайнято 2,4 найманих середньорічних працівника, тоді як у традиційних – 1,5; екологічні – зумовлені поступовим відновленням якості земельних ресурсів, залучених до процесу виробництва, через дотримання сівозмін, застосування зелених добрив та методів біологічної боротьби зі шкідниками, технологій обробки ґрунту, спрямованих на мінімальне втручання, зниження ущільнення ґрунтів, а також зниженням забруднення водойм і атмосферного повітря через обмеження застосування синтетичних агрохімікатів, збереження локального біорізноманіття через заборону застосовувати генетично модифіковані організми.

Обов'язковими умовами здійснення виробництва органічної сільськогосподарської продукції є необхідність чіткого дотримання відповідних умов здійснення виробничого процесу, сертифікації та періодичного інспектування. За умов дотримання стандартів органічного виробництва продукція отримує право позиціонуватись на ринку під маркою «органічна». Згідно із Законом України № 191-VIII «Про виробництво та обіг органічної сільськогосподарської продукції та сировини», органічна продукція – продукція, отримана в результаті сертифікованого виробництва відповідно до вимог цього Закону, а виробництво органічної продукції (сировини) – виробнича діяльність фізичних або юридичних осіб (у тому числі з вирощування та переробки), де під час такого виробництва виключається застосування хімічних добрив, пестицидів, генетично модифікованих організмів, консервантів тощо, та на всіх етапах виробництва (вирощування, переробки) застосовуються методи, принципи та правила, визначені цим Законом, для отримання натуральної (екологічно чистої) продукції, а також збереження та відновлення природних ресурсів [2].

10 липня 2018 р. Верховна Рада України прийняла Закон України №5448-д «Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції». Закон встановлює загальні засади правового регулювання у сфері органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції, що повинно позитивно позначитися на подальших перспективах розвитку вітчизняного виробництва органічної сільськогосподарської продукції [4].

Серед основних напрямів розвитку виробництва органічної сільськогосподарської продукції, які притаманні різним країнам можна виділити наступні: великотоварне сільськогосподарське органічне виробництво в яке спрямовуються значні інвестиційні ресурси (США); дрібнотоварне органічне виробництво з низьким інвестиційним наповненням та орієнтацією на експорт продукції, як правило сировини (країни Африки); дрібно- та середньотоварне органічне виробництво за умов значної фінансової підтримки виробника з боку державних інституцій (країни Європи, передусім ЄС); змішані форми, що визначаються особливостями державної політики, внутрішнім попитом, можливостями експорту [1].

Україна, маючи значний потенціал для виробництва органічної сільськогосподарської продукції, її експорту, споживання на внутрішньому ринку, досягла певних результатів щодо розвитку власного органічного виробництва.

Заходи, які мають здійснити органи державної влади щодо сприяння та регулювання діяльності суб'єктів господарювання у сфері виробництва органічної продукції повинні бути реалізовані за допомогою організаційно-правового та соціально-економічного механізмів, які виступають відображенням державного взаємозв'язку з господарюючими суб'єктами в ринкових умовах.

Заходи з підтримки розвитку вітчизняного органічного сільськогосподарського виробництва передусім повинні сприяти підвищенню якості продукції органічного сільського господарства, яка

споживається; забезпеченню стійкого розвитку сільського господарства України; розширенню можливостей для впровадження інновацій.

Розглядаючи досвід розвинених країн зазначимо, що державне регулювання ринку органічної сільськогосподарської продукції включає підтримку відповідних виробників, сприяння маркетингу даної продукції на основі підтвердження її якості на всіх стадіях руху товару від виробника до споживача, розробку нормативно-правових актів, щодо виробництва і реалізації органічної продукції, підтримку наукових досліджень в даній сфері, надання інформаційно-консультаційної підтримки виробникам та споживачам, регулювання експорту та імпорту органічної продукції. Все це вимагає значних фінансових ресурсів, в тому числі у вигляді прямих субсидій [5]. Слід розуміти, що в період становлення ринку продукції органічного сільського господарства він вимагає не лише заходів державного регулювання, але і прямої фінансової підтримки суб'єктів, що здійснюють виробництво органічної продукції.

Загалом серед заходів щодо державного регулювання ринку органічної сільськогосподарської продукції можна виділити такі основні напрями: розробка та забезпечення функціонування системи, яка гарантує стандарти і якість органічної продукції на всіх етапах її руху від виробника до кінцевого споживача; інтелектуально-інформаційне забезпечення розвитку ринку органічної сільськогосподарської продукції; фінансова підтримка розвитку ринку органічної сільськогосподарської продукції [1].

У зарубіжних країнах для підтримки розвитку ринку органічної сільськогосподарської продукції широко використовують преміальні ціни. На ринку всіх видів органічної продукції використовується преміальне ціноутворення, яке передбачає встановлення цін на більш високому рівні в порівнянні з аналогічною продукцією, вироблену на звичайних фермах, і перероблену звичайним способом [1].

Таким чином, досвід інших країн, що досягли успіхів в розвитку ринку органічної сільськогосподарської продукції свідчить про необхідність формування дієвої системи державної підтримки та регулювання даного напрямку. Потрібно продовжувати розвивати відповідну нормативно-правову базу з врахуванням та імплементацією найбільш корисних досягнень зарубіжної наукової та бізнесової думки в даній галузі, але обов'язково враховувати специфіку українських умов і традицій, що склалися в аграрній сфері [9].

Державне регулювання розвитку ринку органічної сільськогосподарської продукції включає організаційно-правовий та економічний механізми, що передбачають наявність системи відповідних методів і важелів впливу на суб'єкти господарювання, які стимулюють до виробництва органічної продукції. Організаційно-правовий механізм регулювання включає: ліцензування; особливості маркування органічної продукції; нормативи оцінки якості природних ресурсів; здійснення екологічного контролю та земельного моніторингу; природоохоронні заходи. Економічний механізм державної підтримки розвитку ринку органічної сільськогосподарської продукції має передбачати субсидування процентної ставки за інвестиційними кредитами, субсидування частки витрат на виробництво органічної продукції, страхування посівів виробників органічної сільськогосподарської продукції, пільги з оподаткування.

В Україні наразі є необхідним формування державної стратегії в області розвитку ринку органічної сільськогосподарської продукції, оскільки конкуренція з закордонними товаровиробниками (які в повній мірі користуються підтримкою своїх урядів) в цій галузі лише зростатиме. Державне регулювання ринку органічної сільськогосподарської продукції має враховувати необхідність збереження високої якості виробленої органічної продукції, потребу у впровадженні інноваційних технологій, підвищенні потреби в якісному інформаційному та консультаційному забезпеченні всіх учасників ринку. У розвинених країнах це зумовлює особливу структуру державної підтримки, до якої входять система гарантування якості органічної продукції, інформаційне забезпечення і фінансова підтримка розвитку ринку органічної сільськогосподарської продукції.

Висновки

З метою сприяння розвитку ринку органічної сільськогосподарської продукції органами державної влади має бути здійснено такі заходи: проведення широкої інформаційної кампанії з підвищення суспільної обізнаності щодо переваг органічного виробництва та екологічно чистих продуктів харчування; сприяння розвитку кооперації між товаровиробниками для спільного збуту органічної продукції, постачання необхідних ресурсів; створення національної системи сертифікації та контролю якості органічної сільськогосподарської продукції; створення національної системи страхування ризиків товаровиробників, що здійснюють діяльність у сфері виробництва органічної сільськогосподарської продукції; сприяння встановленню взаємовигідних партнерських відносин між сільськогосподарськими товаровиробниками та іншими операторами а ринку органічної сільськогосподарської продукції.

Крім того, з метою підкріплення позицій вітчизняного сільського господарства на світовій арені держава має сприяти інвестиційної активності у цій сфері, спрямовувати заходи підтримки не тільки на задоволення потреб населення країни в екологічно чистій продукції, але і на збільшення її експорту шляхом підвищення конкурентоспроможності виробленої продукції.

Література.

1. Вдовиченко А. Державне регулювання ринку продукції органічного сільського господарства / А. Вдовиченко // Економічний дискурс. – 2017. – №2. – С. 164-171.

2. Мельник І.О. Державне регулювання розвитку ринку органічної сільськогосподарської продукції в Україні та світі / І.О. Мельник, М.С.Кучина // Глобальні та національні проблеми економіки. – 2015. – №8. – 2015. – С. 828-832.
3. Міронова Л.О. Підвищення прибутку сільськогосподарських підприємств / Л.О. Міронова, Н.О. Чорна // Вісник ДДАУ. – 2008. – Т. 1. – С. 152-155.
4. Міщенко Д.А. Механізми державного регулювання розвитку аграрного сектору економіки України: теорія та методологія. Монографія / Міщенко Д.А. // Дніпропетровськ: ДДФА, 2014. – 400 с.
5. Міщенко Д.А. Аграрний маркетинг в системі управління діяльністю підприємства на вітчизняному продовольчому ринку / Міщенко Д.А. // Агросвіт. – 2008. – № 13. – С. 27 - 30.
6. Офіційний сайт Федерації органічного руху України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.organic.com.ua/uk/homepage/2010-01-26-13-42-29>
7. У Мінагрополітики працюють над розвитком органічного ринку України / Єдиний веб-портал органів виконавчої влади України «Урядовий портал» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.kmu.gov.ua/ua/news/250247486>
8. Уланчук В.С. Розвиток органічного виробництва в Україні / В.С. Уланчук, О.В. Жарун, С.Ю. Соколюк, С.П. Ткачук // Молодий вчений. – 2017. – № 3. – С. 867-870.

References.

1. Vdovichenko, A (2017), “State regulation of organic agricultural products market”, *Ekonomichnyy diskurs*, vol. 2, pp. 164-171.
2. Melnik, I.O. and Kuchina, M.S. (2015), “State regulation of the market for organic agricultural products in Ukraine and in the world”, *Hlobalni ta natsionalni problemy ekonomiky*, vol. 8, pp. 828-832.
3. Mironova, L.O. and Chorna, N.O. (2008), “Increasing the profit of agricultural enterprises”, *Visnyk DDAU*, vol. 1, pp. 152-155.
4. Mischenko, D.A. (2014), *Mekhanizmy derzhavnogo rehulyuvannya rozvytku ahrarnoho sektoru ekonomiky Ukrayiny: teoriya ta metodolohiya* [Mechanisms of state regulation of the agrarian sector of Ukraine's economy: theory and methodology], DDFA, Dnipropetrovsk, Ukraine.
5. Mischenko, D.A. (2008), “Agrarian marketing in the system of management of the company's activity on the national food market”, *Ahrosvit*, vol. 13, pp. 27 - 30.
6. The official site of the Federation of organic movement of Ukraine (2017), available at: <http://www.organic.com.ua/uk/homepage/2010-01-26-13-42-29> (Accessed 27 July 2018).
7. The only web-portal of the executive authorities of Ukraine Government Portal (2018), “The Ministry of Agrarian Policy is working on the development of the organic market of Ukraine”, available at: <https://www.kmu.gov.ua/ua/news/250247486> Accessed 25 July 2018).
8. Ulanchuk, V.S Zharun, O.V. Sokolyuk, S.Yu. and Tkachuk, S.P. (2017), “Development of Organic Production in Ukraine”, *Molodyy vchenyy*, vol. 3, pp. 867-870.

Стаття надійшла до редакції 06.08.2018 р.